

การพัฒนาหลักสูตรเสริมเพื่อพัฒนาความรับผิดชอบของนักเรียน ในโรงเรียนขนาดเล็กที่จัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการชั้นเรียน

โดยครูมีส่วนร่วม

**Development of the Enrichment Curriculum for Developing
Pupils' Responsibility at Small Schools in the managed
classrooms with that Have Managed the Integrated Instruction
by Teachers Having Participation.**

สมชาย ทวีทรัพย์ *

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อพัฒนาหลักสูตรเสริมเพื่อพัฒนาความรับผิดชอบของนักเรียนในโรงเรียนขนาดเล็กที่จัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการชั้นเรียน โดยครูมีส่วนร่วม และหาประสิทธิภาพหลักสูตรเสริม โดยคณะครูร่วมกับผู้วิจัยร่วมกันพัฒนาขึ้น หลักสูตรเสริมที่พัฒนาขึ้นใช้แนวคิดพื้นฐานบนความเชื่อที่ว่า การมุ่งเน้นหลักการเรียนรู้แบบผสมผสานระหว่างการเรียนรู้ที่เกิดจากผู้เรียนลงมือกระทำด้วยตนเอง การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม และการเรียนรู้แบบชี้นำตนเอง สามารถพัฒนาความรับผิดชอบของนักเรียน 4 ประการได้แก่ จากผู้เรียนลงมือกระทำด้วยตนเอง การตรงต่อเวลา การมีวินัย ความขยันหมั่นเพียร และความซื่อสัตย์ ซึ่งสามารถประเมินผล ทั้งด้านทัศนคติ และด้านพฤติกรรม รูปแบบของหลักสูตรเสริมเป็นหลักสูตรบูรณาการ ซึ่งมี 7 องค์ประกอบ 4 แผนการ ดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้และ 15 กิจกรรมการเรียนรู้ ใช้เวลา 30 ชั่วโมง เหมาะสมสำหรับใช้ในโรงเรียนขนาดเล็ก เพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนครูและปัญหาการจัดชั้นเรียนได้ดี ลักษณะหลักสูตรเสริมมีความยืดหยุ่น สามารถนำไปใช้สอนแบบบูรณาการรวมหลายชั้นเรียนและยังสามารถปรับกิจกรรมการเรียนรู้ตามสภาพจริงได้เป็นอย่างดี เมื่อนำไปทดลองใช้ เพื่อตรวจสอบประสิทธิภาพของหลักสูตร พบว่า ด้านกระบวนการ (E1) มีค่าเฉลี่ยคะแนนรวม เท่ากับ 36.09 จาก 40 คิดเป็นร้อยละ 90.22 และแบบทดสอบ (E2) มีค่าเฉลี่ยคะแนนรวม เท่ากับ 35.14 จาก 40 คิดเป็นร้อยละ 87.84 และจากประเมินผล พบว่า ด้านทัศนคติ และด้านพฤติกรรม ของการมีความรับผิดชอบ นักเรียนของกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมก่อนการทดลองใช้หลักสูตรเสริมทั้งรายด้านและโดยรวมไม่แตกต่างกัน หลังการทดลองใช้หลักสูตรเสริมจำแนกเป็นรายด้านและโดยรวมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 แสดงว่าหลักสูตรเสริมที่พัฒนาขึ้นมีประสิทธิภาพสามารถนำไปใช้พัฒนาความรับผิดชอบนักเรียนได้ และนักเรียนมีความรับผิดชอบที่สูงขึ้นสามารถใช้เป็นแนวทางในพัฒนาความรับผิดชอบของนักเรียนได้

คำสำคัญ : หลักสูตรเสริม, โรงเรียนขนาดเล็ก,บูรณาการชั้นเรียน, ครูมีส่วนร่วม.

Abstract

The purposes of this research were to develop the enrichment curriculum for developing pupils' responsibility at small schools that have managed the integrated instruction in the classrooms by teachers having participation and to find the efficiency of enrichment curriculum the enrichment curriculum developed by using the basic idea based on the belief that stressing the principle of enrichment instruction between learning that has occurred from learners starting to do by themselves. Participated learning and learning of guide them selves for developing pupils' responsibility of 4 kinds, for example being punctual, disciplines, perseverance and honesty, and can evaluate on the attitude and the behavior, having pupils' responsibility effectively. the enrichment curriculum was the integrated curriculum that has had 7 components, 4 plans of managing 15 learning activities, lasting of 30 hours. It revealed that the curriculum was suitable for usage in the small schools for solving a problem of lacking of teacher and managing classroom well. Particularities of curriculum have no restriction and can take it for the integrated instruction in the classrooms and could still adjust learning activities along the real state well. The efficiency of curriculum found that on the procedure of (E1) having the total point average equal to 36.09 from 40 evaluating to be 90.22 % and test (E2) having the total point average equal to 35.14 from 40 evaluating to be 87.84 % and measurement and assessment by evaluation form found that on the opinion and the behavior, having pupils' responsibility of purposive sample and control group before experiment using enrichment curriculum classified as side and generally not different each other on the statistics after experiment using the enrichment curriculum classified as side and generally significantly different each other on the statistics at .001 level shown that the developed enrichment curriculum having efficiency can be applied for developing pupils' responsibility and pupils have responsibility higher than before and be applied to be the way in developing pupils' responsibility very well.

Keywords : Enrichment curriculum, Responsibilities, Small school, Integrations classroom, Teacher Participatory.

บทนำ

สถานการณ์และปัญหาเด็กในสังคมไทย นับวันจะมีความซับซ้อน วิกฤต และรุนแรงมากขึ้น ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมเชิงตลาด การแข่งขันแบบเสรี การเร่งรัด และการกระตุ้นในลักษณะบริโภคนิยมผ่านสื่อต่างๆ

รวมทั้งวัฒนธรรมในยุคโลกาภิวัตน์ ทำให้โครงสร้างทางสังคมไทยอ่อนแอ ทุนทางสังคม ศาสนา วัฒนธรรมไทย ภูมิปัญญาท้องถิ่น ถูกปฏิเสธจากเด็กและเยาวชน เด็กและเยาวชนส่วนหนึ่งจึงได้รับการหล่อหลอมจาก

บรรยากาศและสภาพแวดล้อมที่ไม่สร้างสรรค์ ส่งผลให้เด็กและเยาวชน มีพฤติกรรมเบี่ยงเบน ล่อแหลมต่อการกระทำผิดกฎหมาย หมิ่นเหม่ต่อศีลธรรมอันดีงาม มีค่านิยมที่ไม่พึงประสงค์ (สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา, 2549: ก)

ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม ได้ทำการสังเคราะห์งานวิจัย คุณลักษณะและกระบวนการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมประเทศต่างๆ 10 ประเทศ พบว่า คุณธรรม จริยธรรมพื้นฐานสำคัญที่ประเทศที่พัฒนาแล้ว หรือประเทศที่กำลังพัฒนาส่วนใหญ่จะเคร่งครัดในเรื่อง ความรับผิดชอบ การมีวินัย มีความซื่อสัตย์ ความซื่อสัตย์ อดทนและประหยัด เพื่อการดำรงอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติ ญัฐพล กล้าหาญ (2540: บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่องการพัฒนาจริยธรรมความมีวินัยในตนเอง ด้วยกิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ในนักเรียนระดับประถมศึกษาปีที่ 4 พบว่า ร้อยละ 80 มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนหลังจากพัฒนาด้วยกิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์สูงกว่าผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนก่อนการพัฒนา กิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 ซึ่งสอดคล้องกับ สุวัฒน์ วิวัฒนานนท์ (2548: 105 , 220 - 221) ได้ทำการวิจัยเพื่อศึกษาปัจจัยเชิงพฤติกรรมที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลของโรงเรียนมัธยมศึกษาของรัฐในกรุงเทพมหานคร พบว่า นักเรียนมีคุณธรรม จริยธรรมมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนอยู่ในระดับดี ส่วน วินเซนต์ (Vicent, 1996: 6446 - A) ได้ศึกษาวิจัยทดลองการใช้วิธีการสอนในชั้นเรียน โดยแบ่งนักเรียนออกเป็นกลุ่มเพื่อทดลองวิธีสอนสองวิธี กลุ่มหนึ่งกลุ่มทดลอง กลุ่มหนึ่งกลุ่มควบคุม กลุ่มทดลองใช้วิธีสอนการสร้างค่านิยม คือใช้ครูผู้สอน นำให้นักเรียนอภิปราย โดยใช้เรื่องเกี่ยวกับความขัดแย้งเชิงคุณธรรม จริยธรรม เป็นสิ่งกระตุ้นครูคอยชักนำและเสนอเหตุผลเชิงจริยธรรมในชั้นสูงกว่านักเรียนใช้อยู่ ส่วนกลุ่มที่สองกลุ่มควบคุม ใช้วิธีแบบธรรมดา คือ การพร่ำอบรมสั่งสอน พบว่า วิธีการ

สร้างค่านิยม ซึ่งประกอบด้วย การอภิปรายและเสนอความรู้ที่สูงขึ้นขั้นหนึ่งให้ผลยกระดับคุณธรรม จริยธรรมตามขั้นต่างๆ ของโคลเบอร์ก (Kohlberg) ได้ดีกว่ากลุ่มควบคุม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจในการพัฒนาความรับผิดชอบของนักเรียนเพื่อปรับเปลี่ยน เรียนรู้ เปลี่ยนแปลง ปรับปรุง แก้ไข ด้านความคิดเห็นและพฤติกรรมการมีความรับผิดชอบเพื่อส่งผลต่อพัฒนาคุณภาพทางวิชาการให้มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนที่สูงขึ้น

คำถามการวิจัย

หลักสูตรเสริมเพื่อพัฒนาความรับผิดชอบของนักเรียนในโรงเรียนขนาดเล็กที่จัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการชั้นเรียน โดยครูมีส่วนร่วม เมื่อนำมาใช้กับนักเรียนแล้วมีประสิทธิภาพด้านทัศนคติ และด้านพฤติกรรมอยู่ในระดับใด

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อพัฒนาหลักสูตรเสริมเพื่อพัฒนาความรับผิดชอบของนักเรียนในโรงเรียนขนาดเล็กที่จัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการชั้นเรียน โดยครูมีส่วนร่วม
2. เพื่อหาประสิทธิภาพหลักสูตรเสริมที่พัฒนาขึ้นในด้านทัศนคติ และด้านพฤติกรรม การมีความรับผิดชอบของนักเรียน

ความสำคัญของการวิจัย

ผลจากการวิจัยนี้ จะเป็นประโยชน์สำหรับหน่วยงานและผู้เกี่ยวข้อง นำหลักสูตรเสริมที่พัฒนาขึ้นใช้ไปในการพัฒนาความรับผิดชอบของนักเรียนเพื่อปรับเปลี่ยน เรียนรู้ เปลี่ยนแปลง ปรับปรุง แก้ไข ด้านทัศนคติและพฤติกรรมการมีความรับผิดชอบเพื่อส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพทางวิชาการให้มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนที่สูงขึ้น

วิธีการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงทดลองกลุ่มทดลองคือ นักเรียน ช่วงชั้นที่ 2 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5,6 ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2552 ใช้วิธีเลือกกลุ่มทดลองแบบเจาะจง โดยนักเรียนโรงเรียนบ้านกระหว้นโนนเจริญ จังหวัด ศรีสะเกษ จำนวน 22 คน เป็นกลุ่มทดลอง นักเรียน โรงเรียนบ้านลำโรงโคเต่า จำนวน 26 คน เป็นกลุ่ม ควบคุม ซึ่งมีประเด็นการวิจัย 4 ประการ คือ 1) การตรง ต่อเวลา 2) การมีวินัย 3) ความขยันหมั่นเพียร 4) ความ ซื่อสัตย์ ประกอบด้วยแผนการดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ 4 หน่วย แต่ละหน่วยมี 3 - 4 กิจกรรมการเรียนรู้ รวม 15 กิจกรรมการเรียนรู้ ใช้เวลาการทดลอง 30 ชั่วโมงและหา ประสิทธิภาพของหลักสูตรเสริมในด้านทัศนคติและด้าน พฤติกรรมการมีความรับผิดชอบของนักเรียน

เครื่องมือที่ใช้ในการทดลอง

เครื่องมือที่ใช้ในการสอบก่อน-สอบหลังเป็น แบบสอบถามมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ ประกอบด้วย 2 ตอน ตอนที่ 1 เป็นแบบประเมินด้านทัศนคติการ มีความรับผิดชอบของนักเรียนทั้ง 4 ด้าน ด้านละ 6 ข้อ รวม 24 ข้อ ตอนที่ 2 เป็นแบบประเมินด้านพฤติกรรม การมีความรับผิดชอบของนักเรียนทั้ง 4 ด้าน ด้านละ 6 ข้อ รวม 24 ข้อ โดยทำการตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล คือตรวจสอบความเที่ยงตรง ตามเนื้อหา (Content Validity) ตรวจสอบข้อความและ ภาษาที่ใช้ให้เหมาะสม (Face Validity) โดยจัดกลุ่ม สนทนา (Focus group) ผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 7 ท่าน เสร็จแล้วนำไปทดลองใช้ (Try – Out) และวิเคราะห์ หาความเชื่อมั่นของเครื่องมือเป็นรายด้าน รายข้อ และ โดยรวมโดยการคำนวณหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (α - Co-efficient) ของครอนบาค (Cronbach) การวัดด้าน ทัศนคติการมีความรับผิดชอบ ด้านการตรงต่อเวลา มี ค่าความเชื่อมั่น .876 แต่ละข้อมีค่าความเชื่อมั่นตั้งแต่

.546 ถึง .767 ด้านการมีวินัย มีค่าความเชื่อมั่น .801 แต่ละข้อมีค่าความเชื่อมั่นตั้งแต่ .445 ถึง .636 ด้าน ความขยันหมั่นเพียรมีค่าความเชื่อมั่น .894 แต่ละข้อมี ค่าความเชื่อมั่นตั้งแต่ .650 ถึง .782 ด้านความซื่อสัตย์ มีค่าความเชื่อมั่น .781 แต่ละข้อมีค่าความเชื่อมั่นตั้งแต่ .417 ถึง .618 มีค่าความเชื่อมั่นโดยรวม มีค่าความ เชื่อมั่น .948 การวัดพฤติกรรมการมีความรับผิดชอบ ด้านการตรงต่อเวลามีค่าความเชื่อมั่น .717 แต่ละข้อ มีค่าความเชื่อมั่นตั้งแต่ .362 ถึง .502 ด้านการมีวินัย มีค่าความเชื่อมั่น .795 แต่ละข้อมีค่าความเชื่อมั่นตั้งแต่ .306 ถึง .621 ด้านความขยันหมั่นเพียร มีค่าความเชื่อมั่น .757 แต่ละข้อมีค่าความเชื่อมั่นตั้งแต่ .449 ถึง .571 ด้านความซื่อสัตย์ มีค่าความเชื่อมั่น .821 แต่ละข้อมี ค่าความเชื่อมั่นตั้งแต่ .466 ถึง .721 มีค่าความเชื่อมั่น โดยรวม มีค่าความเชื่อมั่น .926

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) ส่วนเบี่ยงเบน มาตรฐาน (S.D.) ร้อยละ (%) และค่า t-test โดยใช้ โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป

ผลการวิจัย

ผลการวิจัย พบว่า หลักสูตรเสริมที่พัฒนาขึ้น โดย คณะครูโรงเรียนบ้านกระหว้นโนนเจริญร่วมกับผู้วิจัย จาก ข้อมูลที่เป็นจริงและตรงกับความต้องการของนักเรียน หลักสูตรเสริมที่พัฒนาขึ้นใช้แนวคิดพื้นฐานบนความเชื่อ ที่ว่า การมุ่งเน้นหลักการเรียนรู้แบบผสมผสานระหว่าง การเรียนรู้ที่เกิดจากผู้เรียนลงมือกระทำด้วยตนเอง การ เรียนรู้แบบมีส่วนร่วม และการเรียนรู้แบบชี้นำตนเอง เพื่อ ต้องการพัฒนาความรับผิดชอบของนักเรียน 4 ประการ ได้แก่ การตรงต่อเวลา การมีวินัย ความขยันหมั่นเพียร และ ความซื่อสัตย์ และสามารถประเมินผล ทั้งด้าน ทัศนคติ และด้านพฤติกรรม การมีความรับผิดชอบของ

นักเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ รูปแบบของหลักสูตรเสริมเป็นหลักสูตรบูรณาการ ซึ่งมี 7 องค์ประกอบ 4 แผนการดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้และ 15 กิจกรรมการเรียนรู้ ใช้เวลา 30 ชั่วโมง เหมาะสำหรับใช้ในโรงเรียนขนาดเล็ก เพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนครูและปัญหาการจัดชั้นเรียนได้ดี ลักษณะหลักสูตรเสริมมีความยืดหยุ่นสามารถนำไปใช้สอนแบบบูรณาการรวมหลายชั้นเรียนและยังสามารถปรับกิจกรรมการเรียนรู้ตามสภาพจริงได้เป็นอย่างดี

ผลการวิเคราะห์หาประสิทธิภาพหลักสูตรเสริมจากการทดลองนำหลักสูตรเสริมไปใช้กับกลุ่มทดลอง ซึ่งเป็นนักเรียนโรงเรียนบ้านกระหว้นโนนเจริญ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5,6 จำนวน 22 คน พบว่า คะแนนระหว่างเรียน (E_1) มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 36.04 จาก 40 คิดเป็นร้อยละ 90.22 คะแนนทดสอบหลังเรียน (E_2) เท่ากับ 35.14 จาก 40 คิดเป็นร้อยละ 87.84 แสดงว่าหลักสูตรเสริมมีประสิทธิภาพ เท่ากับ $90.22/87.84$ ซึ่งมากกว่า $80/80$ ค่าเฉลี่ยการประเมิน ด้านทัศนคติและด้านประเมินพฤติกรรมเกี่ยวกับความรับผิดชอบของนักเรียน กลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมก่อนการทดลองใช้หลักสูตรเสริม จำแนกเป็นรายด้านและโดยรวมไม่แตกต่างกันหลังการทดลองใช้หลักสูตรเสริม จำแนกเป็นรายด้านและโดยรวม แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001

อภิปรายผล

การศึกษาและการวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความรับผิดชอบของนักเรียน ได้ข้อมูลที่เป็นสำคัญเกี่ยวกับความรับผิดชอบของนักเรียน ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ (Interview) ผู้ทรงคุณวุฒิ ที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในจังหวัดศรีสะเกษ จากผู้บริหารการศึกษาศึกษานิเทศก์ ผู้บริหารโรงเรียน ครูผู้สอน ผู้ปกครองนักเรียนและได้รวบรวมข้อมูล ที่สำคัญและจำเป็น และ จัด

กลุ่มสนทนา (Focus group) ผู้ทรงคุณวุฒิ ที่มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาโรงเรียนบ้านกระหว้นโนนเจริญ เพื่อต้องการข้อมูลที่เป็นจริงและเป็นความต้องการ (Need) ของนักเรียน ช่วงชั้นที่ 2 โรงเรียน สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ในจังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งผู้วิจัยร่วมกับคณะครูได้สรุป คุณลักษณะอันพึงประสงค์ ที่เป็นความต้องการ ได้ 4 ประการ ดังนี้ คือ 1) การตรงต่อเวลา 2) การมีวินัย 3) ความขยันหมั่นเพียร 4) ความซื่อสัตย์ ซึ่งสอดคล้องกับ ภาสกร แก้วชาติ (2548: 111 - 114) ได้การศึกษาการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองเกี่ยวกับการส่งเสริมวินัยของนักเรียนชั้นประถมศึกษาในอำเภอเสิงสาง จังหวัดนครราชสีมา ในการส่งเสริมวินัยนักเรียน 6 ด้าน คือ การตรงต่อเวลา การแต่งกาย ความสะอาด การแสดงความเคารพ ความรับผิดชอบ การปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับและแนวปฏิบัติของโรงเรียน

การพัฒนาหลักสูตรเสริม

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความรับผิดชอบของนักเรียนในโรงเรียนขนาดเล็ก ที่จัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการชั้นเรียน โดยครูมีส่วนร่วม ผู้วิจัยร่วมกับคณะครูได้กำหนดเป็นหลักการและเหตุผลของหลักสูตรเสริมและวัตถุประสงค์ของหลักสูตรเสริม ซึ่งได้นำผลสรุป จากการศึกษาและการวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน ความรับผิดชอบของนักเรียนที่เป็นความต้องการ 4 ประการ คือ การตรงต่อเวลา การมีวินัย ความขยันหมั่นเพียร และความซื่อสัตย์ มากำหนดเป็นเนื้อหาหลักสูตรเสริม ซึ่งเป็นไปตามแนวคิดการพัฒนาหลักสูตรของ ทาบา (Taba, 1962) ที่ต้องมีการวิเคราะห์ความต้องการของผู้เรียนและสังคมแล้วกำหนดจุดมุ่งหมาย และกำหนดเนื้อหาให้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมาย หลักสูตรนี้เป็นหลักสูตรเสริม มีความต้องการเพิ่มเนื้อหาตามลักษณะการเรียนรู้ ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง มีความเกี่ยวเนื่องและสัมพันธ์กับบุคคล การปรับตัวในสังคม จึงต้องการความกว้าง ความลึก

ของเนื้อหา เป็นไปตามหลักการพัฒนาหลักสูตรเสริมของ ไพเออร์โต (Piirto, 1994) และ คลาร์ก (Clark, 1997) อ้างถึงใน วิจิตรพร หล่อสุวรรณกุล, 2544: 82) และ กุติพัทธ์ (Gudipati 2002) ได้เสนอแนวคิดหลักสูตรเสริมหรือโปรแกรมเสริม (Enrichment program) อาจเป็นหลักสูตรเสริมที่ใช้สอนเป็นทีมหรือเป็นคณะ (Team-teaching) ต้องอาศัยกระบวนการทัศน์ การเชื่อมโยง รายวิชา (Linked course paradigm) ในการสอนเป็น ทีม เป็นการให้ครูมีส่วนร่วมในการดำเนินการตั้งแต่ 2 หรือมากกว่า และการเชื่อมโยงรายวิชาเป็นการบูรณาการ เนื้อหาสาระมากกว่าหนึ่งรายวิชามาสอนร่วมกัน ซึ่งต้องใช้กลยุทธ์ในการสอนที่เหมาะสมกับเนื้อหาในหลักสูตร และใช้วิธีการสอนที่สามารถกระตุ้นความสนใจของผู้เรียนได้อย่างต่อเนื่อง จึงใช้วิธีสอน 5 วิธี คือ 1) การใช้กระบวนการกลุ่ม 2) การระดมสมอง 3) การอภิปราย กลุ่มย่อย 4) กรณีศึกษา (กรณีตัวอย่าง) 5) การแสดง บทบาทสมมุติ หลักสูตรเสริมนี้ มีการวัดผลและประเมินผลผู้เรียนทั้งเป็นรายบุคคลและรายกลุ่ม 2 ด้าน คือ ด้านทัศนคติและด้านพฤติกรรม ดังนั้นกิจกรรมการเรียนการสอนต้องสอดคล้องกับวัยวุฒิและยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง การกิจกรรมการเรียนรู้จึงมุ่งเน้นให้ผู้เรียนเป็นผู้กระทำ (Active-Learning) การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (Participatory-Learning) การเรียนรู้แบบชี้นำตนเอง (Self-Directed Learning)

ผลการพัฒนาหลักสูตรเสริม ผู้วิจัยได้จัดกลุ่มสนทนา (Focus group) ของผู้เชี่ยวชาญ และผู้เชี่ยวชาญ ได้พิจารณาความเหมาะสมและความสอดคล้องของหลักสูตรเสริมทุกองค์ประกอบ มีความเห็นว่าหลักสูตรเสริมมีความเหมาะสมและความสอดคล้องอยู่ในระดับดี ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามกระบวนการวิจัยและพัฒนาหลักสูตรเสริมอย่างมีระบบและขั้นตอนของการพัฒนาหลักสูตรของ สุมิตร คุณานุการ, เสริมศรี ไชยสร, สวัสดิ์ อุทรานันท์, สุภาสินี สุขธีระ และ บุญมี เณรยอด (อ้างถึงใน

ชัยรัตน์ หลายวัชรกุล, 2547: 26 - 30) และ ไทเลอร์ (Tyler, 1995 อ้างถึงใน วิจิตรพร หล่อสุวรรณกุล, 2544: 82) สำหรับเครื่องมือที่ใช้ในการประเมินหลักสูตรเสริม ได้แก่ แบบประเมินผลด้านทัศนคติ และแบบประเมินผลด้านพฤติกรรม ผู้วิจัยได้หาคุณภาพเครื่องมือจำแนกรายข้อและรายด้าน หาอำนาจจำแนกตั้งแต่ 0.20 ขึ้นไป พบว่า ด้านทัศนคติมี ค่าอำนาจจำแนกรายด้านอยู่ระหว่าง .781- .894 และค่าโดยรวมแต่ละด้าน เท่ากับ .838 มีนัยสำคัญทางสถิติทุกข้อ และค่าสัมประสิทธิ์ความเชื่อมั่นแบบแอลฟา เท่ากับ .948 ด้านพฤติกรรมมีค่าอำนาจจำแนกรายด้าน อยู่ระหว่าง .717 - .821 และค่าโดยรวมแต่ละด้าน เท่ากับ .773 มีนัยสำคัญทางสถิติทุกด้าน และค่าสัมประสิทธิ์ความเชื่อมั่นแบบแอลฟาเท่ากับ .926 ซึ่งเครื่องมือที่พัฒนาขึ้น มีความเชื่อมั่นสูงสามารถนำไปวัดและประเมินผล ทั้งด้านทัศนคติและด้านพฤติกรรม การมีความรับผิดชอบของนักเรียนได้อย่างเที่ยงตรงและมีความเชื่อมั่นสูง

การตรวจสอบประสิทธิภาพของหลักสูตรเสริม

1. การตรวจสอบประสิทธิภาพของหลักสูตรเสริม ได้นำหลักสูตรเสริมไปทดลองใช้กับกลุ่มทดลอง ผลการเปรียบเทียบคะแนนระหว่างเรียนและแบบทดสอบหลังแผนดำเนินการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ของแต่ละหน่วย พบว่า หลักสูตรเสริมมีประสิทธิภาพเท่ากับ 90.22/87.84 ($E_1 = 90.22$, $E_2 = 87.84$) สูงกว่าเกณฑ์ที่ตั้งไว้ ($E_1 / E_2 = 80 / 80$)

ผลการตรวจสอบประสิทธิภาพของหลักสูตรเสริม ด้านทัศนคติและด้านพฤติกรรมมีความรับผิดชอบของนักเรียนของกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม พบว่า ค่าเฉลี่ย ด้านทัศนคติและด้านพฤติกรรมของกลุ่มทดลอง และกลุ่มควบคุมก่อนทดลองใช้หลักสูตรเสริมไม่แตกต่างกัน ค่าเฉลี่ยของกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมหลังการทดลองใช้หลักสูตรเสริมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 แสดงว่า หลักสูตรเสริมที่พัฒนาขึ้น

มีประสิทธิภาพ และสามารถนำไปพัฒนาความรับผิดชอบของนักเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพที่เป็นเช่นนี้มีเหตุผลสนับสนุนดังต่อไปนี้

หลักสูตรเสริมที่พัฒนาขึ้นเป็นการตอบสนองความต้องการที่แท้จริงของนักเรียน เนื่องจากผู้วิจัย ได้ศึกษาข้อมูลพื้นฐานของนักเรียน ช่วงชั้นที่ 2 จากเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยเกี่ยวข้อง สัมภาษณ์ ผู้ทรงคุณวุฒิ ที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในจังหวัด ศรีสะเกษ และการจัดกลุ่มสนทนา (Focus group) ผู้ทรงคุณวุฒิ ที่มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของโรงเรียน บ้านกระหวั้นโนนเจริญ ผู้วิจัยร่วมกับคณะครูโรงเรียน บ้านกระหวั้นโนนเจริญนำข้อมูลมาวิเคราะห์สรุปเป็นความต้องการของนักเรียน แล้วนำมาพัฒนาหลักสูตรเสริมตามแนวคิดของ ไพเออร์โต (Piirto, 1994) ไอสนอร์ (Eisner, 1985) และ การ์ดเนอร์ (Gardner, 1991) อ้างถึงใน วิจิตรพร หล่อสุวรรณกุล, 2544: 82) ใช้กลยุทธ์ในการสอนที่หลากหลาย และยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง เป็นผู้กระทำ มีส่วนร่วมและชี้นำตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2550 : 51) ศึกษาการใช้กิจกรรมกลุ่มกับความสามารถในการสร้างสัมพันธภาพระหว่างบุคคลของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนบ้านอรุโณทัย อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ โดยใช้กลุ่มตัวอย่างที่มีคะแนนจากแบบสอบถามความสามารถในการสร้างสัมพันธภาพระหว่างบุคคลตั้งแต่เปอร์เซ็นต์ไทล์ที่ 50 ลงมา จำนวน 27 คน ผลปรากฏว่าภายหลังการฝึกกิจกรรมกลุ่มนักเรียนมีคะแนนความสามารถในการสร้างสัมพันธภาพระหว่างบุคคลเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

2. เนื่องจากความรับผิดชอบของนักเรียนสามารถพัฒนาและเรียนรู้ได้ (เสริมศักดิ์ วิชาสารณ์, 2550: 350) ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ กองการวิจัยทางการศึกษาระดับปริญญาโท (2542: 110 - 122) ได้ศึกษาผลการพัฒนา

ศักยภาพของนักเรียนในโรงเรียนระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาเพื่อศึกษาพฤติกรรมการสอน กิจกรรมที่ใช้ในการพัฒนาศักยภาพของนักเรียน พบว่า กลุ่มทดลองมีคะแนนทดสอบศักยภาพหลังเรียนสูงกว่าคะแนนการทดสอบก่อนเรียน และการพัฒนาจริยธรรมความมีวินัยในตนเองด้วยหลักการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ของนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ของ สุวณีย์ ขันโมลี (2546: บทคัดย่อ) และ ตำราญ สุขเกษม (2547: บทคัดย่อ) งานวิจัยของ หัทยา สารสิทธิ์ (2547: บทคัดย่อ) ศึกษาการใช้ชุดการสอนเพื่อพัฒนาความมีระเบียบวินัยของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ส่วนสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2550: 48) ศึกษาผลของการใช้กิจกรรมพัฒนาความรู้รัก และการใช้ตัวแบบสัญลักษณ์ที่มีต่อพฤติกรรมเอื้อเฟื้อของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 อายุ 10 - 11 ปี โรงเรียนบ้านหนองคอก จังหวัดฉะเชิงเทรา จำนวน 90 คน พบว่า นักเรียนที่อยู่ในกลุ่มกิจกรรมพัฒนาความรู้รัก และกลุ่มที่ได้รับตัวแบบสัญลักษณ์มีพฤติกรรมเอื้อเฟื้อตามการประเมินของครูประจำชั้นและด้านอาสาสมัครพัฒนาโรงเรียนสูงกว่านักเรียนในกลุ่มควบคุม และ โอลชีวสกี - คูบิลิอุสและลี (Olszewski- kubilius and Lee 2004) ได้ศึกษาการรับรู้ของผู้ปกครองนักเรียนที่เข้าเรียนหลักสูตรเสริมในวันเสาร์ของศูนย์พัฒนาอัจฉริยะ (Center for Talent Development) พบว่า ผู้ปกครองรับรู้นักเรียนในปกครองของตน มีทักษะทางวิชาการสูงขึ้น มีแรงจูงใจในการเรียนมากขึ้น และมีความสนใจในวิชาที่เรียนเพิ่มมากขึ้น สอดคล้องกับ เอ็นไซโซ (Enciso, 2000 : Abstract) ได้ศึกษาการรับรู้เกี่ยวกับวินัยนักเรียนเป็นการศึกษาทัศนะของนักเรียน ครู และผู้บริหารโรงเรียน ในโรงเรียนประถมศึกษาตอนปลายโรงเรียนแห่งหนึ่ง มีนักเรียน 1,700 คน ครู 69 คน พฤติกรรมทางวินัยของนักเรียนที่ศึกษา ได้แก่ การกระทำที่ไม่เหมาะสม

และคำพูดที่นักเรียนแสดงออกทำ ผลการศึกษาพบว่า นักเรียนและครูไม่รู้สึกว่า การปฏิบัติทางวินัยใดๆ มีประสิทธิภาพในการป้องกันหรือเปลี่ยนแปลงที่ไม่เหมาะสม และ แอนโทนี (Anthony, 2002:Abstract) ได้ศึกษาผลของโปรแกรมลักษณะบุคคลศึกษาที่มีต่อ นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนขนาดเล็กในชนบท เพื่อวิเคราะห์การประมาณค่าและความเข้าใจของนักเรียนเกี่ยวกับคุณลักษณะบุคคลที่ระบุไว้ตามที่เสนอ ในโปรแกรม และเพื่อวัดการเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรม ในกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมในระหว่างการดำเนินการ ผลการศึกษาพบว่า ไม่มีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญ ในกลุ่มทดลองเกี่ยวกับความเข้าใจและการประมาณค่าของนักเรียนในด้านลักษณะของบุคคลตามที่ระบุไว้ ไม่มีการวัดความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญในด้านการละเมิดวินัยหรือข้อมูลทางพฤติกรรม

3. ผลการทดลองใช้หลักสูตรเสริม พบว่า การมีความรับผิดชอบของนักเรียน ด้านทัศนคติและด้านพฤติกรรมของนักเรียนกลุ่มทดลอง หลังการใช้หลักสูตรเสริมมีค่าเฉลี่ยสูงกว่าค่าเฉลี่ย ก่อนการทดลอง ทั้ง 4 ประการ คือ การตรงต่อเวลา การมีวินัย ความขยันหมั่นเพียร ความซื่อสัตย์ และแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ทั้งโดยรวมและรายด้าน ผลการวิเคราะห์หาประสิทธิภาพหลักสูตรเสริมจากการทดลอง นำหลักสูตรเสริมไปใช้กับกลุ่มทดลอง ซึ่งเป็นนักเรียนโรงเรียนบ้านกระหวั่นโนนเจริญ ชั้นประถมศึกษา ปีที่ 5,6 จำนวน 22 คน พบว่า คะแนนระหว่างเรียนมีค่าเฉลี่ย เท่ากับ 36.09 คะแนน จาก 40 คะแนน คิดเป็นร้อยละ 90.22 คะแนนทดสอบท้ายบทเรียนมีค่าเฉลี่ย เท่ากับ 35.14 คะแนน จาก 40 คะแนน คิดเป็นร้อยละ 87.84 แสดงว่า หลักสูตรเสริมมีประสิทธิภาพ E_1/E_2 เท่ากับ $90.22/87.84$ สูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนด (80/80)

สรุปได้ว่า หลักสูตรเสริมเพื่อพัฒนาความรับผิดชอบของนักเรียนในโรงเรียนขนาดเล็กที่จัดการ

เรียนการสอนแบบบูรณาการชั้นเรียน โดยครูมีส่วนร่วม สามารถนำไปพัฒนาความรับผิดชอบของนักเรียน และนักเรียนมีความรับผิดชอบที่สูงขึ้น สามารถใช้เป็นแนวทางในพัฒนาความรับผิดชอบของนักเรียนได้เป็นอย่างดี

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1.1 หลักสูตรเสริมที่พัฒนาขึ้นเหมาะสมสำหรับใช้กับสถานศึกษาขนาดเล็กเพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนครู และการจัดชั้นเรียน

1.2 การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ควรมีการเตรียมทีมครูผู้ใช้หลักสูตรเพื่อชี้แจงแต่ละกิจกรรมการเรียนรู้ให้ทราบและเข้าใจโดยทั่วกัน ควรมีการฝึกอบรมอย่างต่อเนื่องในระยะเวลาอันสั้น

1.3 การพัฒนาหลักสูตร ควรเน้นการมีส่วนร่วมของคณะครูโดยความร่วมมือจากคณะครู

1.4 ผู้สอนควรศึกษารายละเอียดของหลักสูตรเสริมเพื่อพัฒนาความรับผิดชอบของนักเรียน ช่วงชั้นที่ 2 อย่างละเอียดในทุกกิจกรรมการเรียนรู้ เพิ่มประสิทธิภาพการสอนและการประเมินผลด้วยการจัดสอนเป็นทีม โดยจัดทีมผู้สอนในแต่ละแผนการดำเนินกิจกรรมและให้ทีมผู้สอนหมุนเวียนเป็นพี่เลี้ยงประจำกลุ่มแต่ละกลุ่มของนักเรียนเพื่อให้คำปรึกษา แนะนำคอยสังเกตพฤติกรรมตามแบบประเมินสังเกตพฤติกรรมของนักเรียนในกลุ่มเพื่อการประเมินผลที่มีประสิทธิภาพ

1.5 จากผลการวิจัยในการพัฒนาหลักสูตรเสริมเพื่อพัฒนาความรับผิดชอบของนักเรียนในโรงเรียนขนาดเล็กที่จัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการชั้นเรียน โดยครูมีส่วนร่วม หากนำไปใช้กับนักเรียนในระดับอื่นควรปรับเนื้อหาให้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย โดยคำนึงถึงวัย ครอบครัวยุคชน และความร่วมมือของเพื่อน

1.6 หลักสูตรเสริมที่พัฒนาขึ้น พัฒนามาจาก

ข้อมูลพื้นฐานที่รวบรวมมาจากกลุ่มทดลองของนักเรียน
ช่วงชั้นที่ 2 สังกัด สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้น
พื้นฐาน ในจังหวัดศรีสะเกษ หากนำหลักสูตรเสริมนี้ไปใช้
กับนักเรียนอื่น ๆ ควรจะมีการปรับปรุงองค์ประกอบของ
หลักสูตรเสริมให้เหมาะสมก่อนนำไปใช้

2. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ผู้บริหารโรงเรียนขนาดเล็กควรส่งเสริม สร้าง
ความตระหนักให้ครูและนักเรียนเห็นความสำคัญและ
ความจำเป็น ควรสร้างทีมครูผู้ใช้หลักสูตรเสริม ควรจัด
ทำโครงการพัฒนาความรับผิดชอบของนักเรียน โดยนำ
หลักสูตรเสริมที่พัฒนาขึ้นไปใช้พัฒนาความรับผิดชอบ
ของนักเรียนเป็นกระบวนการอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เกิด
ผลในตัวนักเรียนตลอดไป โดยสอดแทรกในทุกกลุ่มสาระ

การเรียนรู้ และควบคู่ไปกับกิจกรรมตลอดปีการศึกษา

3. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

3.1 ควรนำรูปแบบและวิธีการของหลักสูตรที่
พัฒนาขึ้นไปใช้ในการวิจัยและพัฒนาหลักสูตรเสริมอื่นๆ
หรือใช้กับนักเรียนในระดับอื่น หรือโรงเรียนประเภทอื่น

3.2 ควรมีการสอนด้วยวิธีอื่นๆ และมีการ
ทดสอบหลังการทดลอง เพื่อทดสอบภาวะความคงอยู่
(Follow up) เพื่อประเมินประสิทธิภาพของหลักสูตร

3.3 ควรนำคุณลักษณะอันพึงประสงค์อื่นๆ
ของความรับผิดชอบ มาทำการวิจัย เช่น ความอดทน
การเสียสละ การประหยัด สามัคคี มีน้ำใจ ความสะอาด
 เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

- กองการวิจัยทางการศึกษา. (2542). *การสังเคราะห์รูปแบบการพัฒนาศักยภาพของเด็กไทยด้านความรับผิดชอบ และวินัยในตนเอง*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.
- ชัยรัตน์ หลายวัชรกุล. (2547). *การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมเสริมสร้างภาวะผู้นำทางการเรียนการสอนสำหรับผู้บริหาร โรงเรียนมัธยมศึกษา*. วิทยานิพนธ์ ศษ.ด. (การบริหารการศึกษา). ขอนแก่น: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ณัฐพล กล้าหาญ. (2540). *การพัฒนาจริยธรรมความมีวินัยในตนเองด้วยกิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ กรณีศึกษานักเรียน ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนบ้านลำดวน*. วิทยานิพนธ์ ศษ.ม. (การบริหารการศึกษา). ขอนแก่น: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ภาสกร แก้วชาติ. (2548). *การศึกษาการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองเกี่ยวกับการส่งเสริมวินัยของนักเรียนในอำเภอ เสิ่งสา จังหวัดนครราชสีมา*. วิทยานิพนธ์ ศษ.ม. (การบริหารการศึกษา). นครราชสีมา: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยวงษ์ชวลิตกุล.
- วิจิตรพร หล่อสุวรรณกุล. (2544). *การพัฒนาหลักสูตรเสริมเพื่อพัฒนาทักษะการคิดอย่างมีวิจารณญาณใน กระบวนการพยาบาล*. ปรินญานิพนธ์ กศ.ด. (การวิจัยและพัฒนาหลักสูตร). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2551). *ผลการประเมินคุณภาพการศึกษาขั้นพื้นฐาน NT ประจำปี การศึกษา 2552 โรงเรียนในสังกัด สพฐ.* ข้อมูล Data on Web. (ออนไลน์) ได้จาก http://210.1.20.11/doc/wedded/Download/Sch50/Count_Sch.htm สืบค้นเมื่อ 21 กันยายน 2552.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2550). *การจัดการเรียนรู้ที่ส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมของผู้เรียนในสถานศึกษา ขั้นพื้นฐาน*. กรุงเทพฯ: พิมพ์ดีการพิมพ์ จำกัด.
- สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา. (2549). *แนวทางการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน สำหรับ โรงเรียนขนาดเล็ก*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.
- ตำราญ สุขเกษม. (2547). *การพัฒนาวินัยนักเรียนโรงเรียนโนนสุวรรณพิทยาคม อำเภอโนนสุวรรณ จังหวัดบุรีรัมย์*. การค้นคว้าอิสระ กศ.ม. (บริหารการศึกษา). มหาสารคาม: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- สุวณีย์ ชันโมลี. (2546). *การพัฒนาความมีวินัยในตนเองของนักเรียน โรงเรียนบ้านเขวาท่ง อำเภอปทุมรัตน์ จังหวัด ร้อยเอ็ด*. การค้นคว้าอิสระ กศ.ม. (การบริหารการศึกษา). มหาสารคาม: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย มหาสารคาม.
- สุวัฒน์ วิวัฒนานนท์. (2548). *ปัจจัยเชิงพุทธระดับที่ส่งผลต่อประสิทธิผลของโรงเรียนมัธยมศึกษาของรัฐในกรุงเทพมหานคร*. วิทยานิพนธ์ ศษ.ด. (การบริหารการศึกษา). นครราชสีมา: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยวงษ์ชวลิตกุล.
- เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์. (2550). *“วินัยนักเรียน” ในสารานุกรมวิชาชีพครูเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสฉลองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ สกสค.

- หัตถยา สารสิทธิ์. (2547). ผลการใช้ชุดการสอนเพื่อพัฒนาความมีระเบียบวินัยของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6. วิทยานิพนธ์ ศษ.ม. (การประถมศึกษา). ปัตตานี: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.
- Anthony, M.C. (2002). "An Investigation of the Efficiency of A Character Education Program in A Rural Middle School," *Dissertation Abstracts International*. 63-04 A.
- Enciso, R. P. (2000). "Perception of Student Discipline : Viewpoint of Student, Teachers, And Administrators" *Proudest – Dissertation Abstracts*. Long Beach :California State University.
- Gudipati, Lakshmi . (October 2002). *Intedisciplinary Instruction in the Humanities Enrichment Program*. U.S. Department of Education, Educational Resources Information Center (ERIC)
- Olszewski-Kubilius, Paula and Lee, Seon- Young (Spring. 2004). Parent Perceptions of the Effects of the Saturday Enrichment Program on Gifted Students' Talent Development. *Roepre Review*, 26 (3): 156 – 165).
- Vincent, B.R. (1996). The Effects of two-teaching approaches on the moral judgment of sixth grade children. *Dissertation Abstracts International*. 37(10) : 6446 -A.